

*Др Драгунин Аврамовић, доцент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду*

СВЕТА ГОРА – ИЗМЕЂУ АУТОНОМНОСТИ И ДРЖАВНОСТИ*

Сажетак: *Правни статус Свете Горе одликују бројне специфичности, које је чине јединственим светским правним режимом. У овом раду аутор анализира специфичности светогорског територијалног статуса, положаја станаовника и посејилаца, као и организације светогорских власти. Аутор закључује да Свету Гору карактерише посебан облик парасуверенитета. Њена аутономија подразумева не само унутрашњу организацију, аутономно вршење власти и верску самосталност, већ да она обухвата и многе елементе секуларног живота лаика који се на њој налазе. Света Гора поседује своју сојствену, посебну законодавну, управну и судску власт, а Статути Свете Горе има већу правну снагу од свих других закона цркве државе, јер држава не може једнострано да мења његове одредбе. С обзиром на ширину самоуправе која је остављена црквеним властима, као и на специфичности живота на Светој Гори, аутор стоји на становишту да Света Гора представља „монашку државу“, али без државности. Такође, аутор указује и на бројне изазове који стоје пред Светом Гором у контексту ширења асимилирајуће универзалне концепције људских права.*

Кључне речи: *Света Гора; „Устав“ Свете Горе; Аутономија; Сувереност; Људска права.*

Света Гора, као особена „теократска монашка република“, како се често назива у колоквијалном речнику, представља јединствен не само верски, него и институционални феномен. С обзиром на специфичности унутрашње организације, формалности у погледу уласка у светогорску

* Овај рад је резултат реализовања пројекта „Теоријски и практични проблеми стварања и примене права (ЕУ и Србија)“ који се финансира средствима Правног факултета Универзитета у Новом Саду. Руководилац пројекта је проф. др Драган Милков.

„државу“ (неопходност добијања посебне дозволе – *diamonitiron*), верске прописе који се примењују на клерике када се нађу на њеној територији, правне контроверзе у погледу забране приступа женама (тзв. аватон) са аспекта проблематике људских права и ограничења слободе кретања, питања правног положаја Свете Горе привлаче велику пажњу, а нарочито питање односа према правном систему државе Грчке, на чијој територији се она налази.

Колико је то питање значајно указује и чињеница да је приликом приступања Европској унији Грчка захтевала да се та њена специфичност уважава, без обзира на опште стандарде о људским правима и друге стандарде европског правног поретка, што је нашло одраза у једном од темељних аката Европске заједнице, односно касније Европске уније – Амстердамском уговору из 1997. године.¹ Посебну пажњу Светој Гори посвећују и неки међународни документи (нарочито резолуције Европског парламента) и пројекти, поготово они у којима се покушава дефинисати статус тзв. светих места.² Мада се о Светој Гори доста говорило и писало у том контексту, као и о начину административног управљања и вршења власти на Светој Гори, изненађујуће мало пажње у литератури је поклоњено проблематици њене правне природе. Редак изузетак представља становиште Д. Митровића који Свету Гору сврстава у категорију атипичних држава. „Дакле, светогорска држава је сасвим јасно замишљена и одређена као сврховита творевина са јасном функцијом. Једино, њена функција није слична функцијама свих других правих или типичних држава... Она располаже неограниченом унутрашњом и ограниченом спољашњом сувереношћу (спрам власти државе Грчке и власти васељенског патријарха у Цариграду). Таква држава, која је суверена унутар себе, али не и према другима,

¹ Поред Заједничке декларације о положају цркава и неконфесионалних организација које су додате уз Уговор из Амстердама из 1997. године, 1981. године је усвојена Заједничка декларација о Светој Гори, која је додата уз Уговор о приступању Грчке ЕУ (тада Европској заједници), који гласи: „Recognizing that the special status granted to Mount Athos, as guaranteed by Article 105 of the Hellenic Constitution, is justified exclusively on grounds of a spiritual and religious nature, the Community will ensure that this status is taken into account in the application and subsequent preparation of provisions of Community law, in particular in relation to customs franchise privileges, tax exemptions and the right of establishment“, *Official Journal of the European Communities* 291/19.11.1979, p. 186.

² Два таква пројекта су посебно значајна. Први је познат под називом „Лагуна“ пројект (2006), *Projet de régime juridique pour les Lieux Saints en Terre Sainte – Patrimoine Commun de l’Humanité*, http://www.fund-culturadepaz.org/spa/03/DOCUMENTOS/SANTOS_LUGARES_2006.pdf, а други је преточен у документ под називом *Principles and Guidelines for the Management of Sacred Natural Sites Located in Legally Recognised Protected Areas* (2008) чији су носиоци били UNESCO and IUCN (International Union For Conservation of Nature and Natural Resources, <http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/PAG.-016.pdf>

представља изузетак од правила.³ Међутим, чини се да је питање врсте суверености коју ужива Света Гора још комплексније.

О правној природи „устава“ Свете Горе

Претпоставља се да су се први монаси настанили на Светој Гори крајем VIII и почетком IX века.⁴ Византијски цар из македонске династије, Василије I је 883. године је у свом сигилију први прокламовао целовитост заједнице атонских монаха и ставио их под своју највишу заштиту.⁵ Међутим, организован монашки живот на полуострву Атос датира од X века. Свети Атанасије Атонски 957. године долази на Свету Гору и 963. године оснива манастир Велику Лавру, који добија потпуну самосталност и бива проглашен за „Царску Лавру“.⁶ Девет година након оснивања првог манастира, 972. године, донет је први свеопшти типик о уређењу живота на Светој Гори. Овај најстарији светогорски „устав“ назван је Трагос (јарац), по јарећој кожи на којој је написан. Тај документ се данас чува у Кареји, административном средишту Свете Горе. Њега су потписали 56 старца „геронта“, представника старих лаври, као и византијски цар Јован Цимискије (969-976).⁷ Још је Трагосом била установљена монашка аутономија на Светој Гори: „Уосталом и сам цар сматраше да не треба монашка питања да испитују светски поглавари, и да њихове неслоге не треба да улазе у јавност, пошто монашку проблематику световњаци не познају у дубини, с обзиром да су монашки обичаји, њихове неслоге и оптужбе, и обавезе које има сваки од њих, различите од светских престапа и тужби“.⁸ Трагосом

³ Д. Митровић, *Теорија државе и права*, Досије, Београд, 2010, стр. 78. Поред Свете Горе, у категорију атипичних држава Д. Митровић укључује и Ватикан, а уводи и категорију „привида држава“ у које убраја Монако, Сан Марино, Лихтенштајн, Андору, Луксембург, итд.). Слично размишљање у правцу релативизовања појма суверености износи М. Живковић, уводећи категорију несुверених држава које карактерише постојање државности без суверености. „То значи да је реч о државама које поседују самосвојан (оригиналан и изворни), ефикасан, у унутрашњим питањима скоро потпуно независан државни апарат. У спољнополитичким питањима, несuverена држава која поседује унутрашњу самосталност потчињена је, у већој или мањој мери, другој држави у оквиру чије територије егзистира, односно држави која над њом врши протекторат“, М. Живковић, *Основи теорије државе и права*, Полицијска академија, Београд, 2003, стр. 95-96.

⁴ В. Ђоровић, *Свети Гора и Хиландар*, Манастир Хиландар, 1985, стр. 11; М. Живојиновић, „Почети светогорског монаштва (Од краја VIII до друге половине X века)“, *Казивања о Светој Гори*, Просвета, Београд, 1995, стр. 12-14.

⁵ М. Живојиновић, *op. cit.*, стр. 17.

⁶ В. Ђоровић, *op. cit.*, стр. 14.

⁷ А. Ангелопулос, *Монашка заједница Свете Горе*, Манастир Хиландар 1997, стр. 36.

⁸ *Ibid.*, стр. 64. У наведеном делу А. Ангелопулоса се налази превод Трагоса на српски језик.

односно Цимискијевим типиком је предвиђено да је Протос (Први) управитељ целе Свете Горе, а његов избор потврђује сам цар. Међутим, о питањима од општег интереса Протос не може да одлучује сам, већ једино са Игуманским сабором. Тако да Игумански сабор под председништвом Протоса представља највишу власт.⁹

Данашњи „устав“ Свете Горе представља документ састављен скоро један миленијум касније, од стране Светогораца 1924. године, а који је грчка држава потврдила Законодавним декретом (у даљем тексту: Декрет) 1926. године.¹⁰ „Он проистиче из царских хрисовуља, патријаршијских синђелија, султанских фермана, важећег општег правилника и древних монашких закона и поретка“ (чл. 188, ст. 2 Статута).

Правна природа тог правног акта је изузетно спорна. Наиме, у оквиру црквених кругова тај документ се најчешће назива Уставом Свете Горе,¹¹ док се у литератури најчешће могу срести следеће квалификације: Конститутивна повеља,¹² Повеља,¹³ Статут. С обзиром на то да најприближнији српски еквивалент грчком термину *Katastatikos Chartis* (који се користи у чл. 105, ст. 3 Устава Републике Грчке из 1975. године), јесте Статут, тај термин ће се користити и у овом раду.¹⁴ Међутим, циљ овог рада није просто прихватање овог Статута као акта аутономног права, већ напротив, указивање на специфичности овог акта као „параустава“ и покушај анализе елемената који воде ка одређењу Свете Горе као „монашке републике“.

Детаљно одређивање статуса светогорских манастира и начина њиховог функционисања важећи Устав Републике Грчке препушта Статуту

⁹ *Ibid.*, стр. 57.

¹⁰ Чл. 188, ст. 1 Статута предвиђа да: „Овај Устав ступа на снагу кад га овери Свештена општина и потврди држава“. Интересантна је чињеница да су представници руског манастира Пантелејмона били одсутни и да нису потписали овај статут. Чини се да то није било потпуно случајно, с обзиром на постојање претензија Русије на Свету Гору.

¹¹ Тако на пример у српском преводу овог документа, који је издао Свети Архиепископски Синод Српске Православне Цркве 1959. године, овај акт је насловљен као „Устав Свете Горе Атонске“. Међутим, у самом тексту документа овај акт се квалификује и као Статут. У овом раду ће бити коришћен поменути српски превод Статута, као и Декрета о потврди „Устава“ Свете Горе.

¹² Видети: Х. Папастатис, „Савремени правни статус Свете Горе“, *Зборник радова Византолошкој инститиуцији* 41/2004, стр. 526-527; Љ. Максимовић, „Светогорска управа кроз векове“, *Казивања о Светој Гори*, Просвета, Београд, 1995, стр. 41-42.

¹³ Видети: Х. Папастатис, „Држава и црква у Грчкој“, *Држава и црква у Европској унији* (приредио Герхард Робертс), Правословни богословски факултет, Београд, 2012, стр. 63. Термин Повеља (*Charter*) се користи и у преводима грчког устава на енглески језик.

¹⁴ Термин „устав“ се не може користити, због тога што Устав Грчке за овај документ не користи реч *syntagma*, којим се једино у грчком језику означава појам устава. Наравно, некоришћење појма *syntagma* нема само лингвистички значај, већ јасно указује на правну природу акта који је другачији од Устава.

Свете Горе (у даљем тексту: Статут) који уз сарадњу представника државе, састављају и изгласавају 20 Светих Манастира, а потврђују га Васељенска патријаршија и грчки Парламент (чл. 105, ст. 3). С обзиром на то да уставна формулација указује на превасходно репрезентативну улогу представника државе, јасна је тежња уставотворца да остави релативно велику слободу манастирима, који би кроз аутономно право уређивали значајан број унутрашњих питања. Међутим, с друге стране, уставотворац није потпуно одрешио руке властима Свете Горе, јер је предвидео обавезну ратификацију Статута и од стране духовних, али и световних власти. Папастатис указује на следеће: „Што се тиче природе Конститутивне повеље Свете Горе, треба истаћи да Устав одређује Повељу као *законски акт* (подвукао Д. А.) који детаљно уређује начин живота и рада светогорских манастира...“.¹⁵ Међутим, у Уставу Републике Грчке из 1975. године нема ни помена да Повеља (Статут) има законску снагу. Али, у чл. 44 Декрета о потврди Устава Свете Горе стоји: „Заједно са овим законодавним Декретом објављује се и Устав Свете Горе, који се њим потврђује у Службеним новинама као *државни закон* (подвукао аутор)“. На основу изнетог, чини се да Статут Свете Горе има правну снагу закона. Међутим, Статут Свете Горе има већу правну снагу у односу на друге законе, јер ниједна његова одредба не може бити промењена обичним законом.¹⁶ Свака промена Статута мора бити састављена и изгласана од стране представника свих манастира и ратификована од стране Васељенске патријаршије и грчког парламента.¹⁷ То значи да промена правног положаја Свете Горе зависи превасходно од самих Светогораца. Може се закључити да Статут Свете Горе не представља обичан акт аутономног права, већ један конститутивни акт, „параустав“, чији је поступак промене изузетно компликован, чак много сложенији од поступка промене закона.

Територијални статус Свете Горе

Уставом Републике Грчке је полуострву Атос (Светој Гори), с обзиром на постојање древног повлашћеног статуса, зајемчен специфичан вид самоуправе у оквиру грчке државе. Наравно, Уставом је предвиђено да се суверенитет грчке државе простира и на територији Свете Горе, те да остаје нетакнут (чл. 105, ст. 1). Света Гора је одувек представљала саставни део и субјект унутрашњег правног поретка појединих држава: Византије до 1430. године, Турске од 1430-1913. године, и, најзад, Грчке, од 1913. го-

¹⁵ Х. Папастатис, „Савремени правни статус Свете Горе“, стр. 527.

¹⁶ Ch. Papastathis, „The Status of Mount Athos in Hellenic Public Law“, *Mount Athos and the European Community*, Thessaloniki, 1993, p. 60.

¹⁷ *Ibid.*

дине (Букурештански мировни уговор) до данас, тј. никада није представљала суверену државу, нити је поседовала међународноправни субјективитет.¹⁸ Но, да ли је то баш тако, имајући у виду постојање паралелизма духовне и световне власти на Светој Гори, као и постојање веома широке аутономије на Светој Гори?

Док се, с једне стране, Устав Републике Грчке одредио у односу на Свету Гору, с друге стране, и прва глава Статута Свете Горе носи назив „Конституција Свете Горе и њени односи према држави и цркви“. Већ у чл. 1 Статута се истиче да је Света Гора Атонска конституисана од 20 „свештених, *суверених* (подвукао Д. А.), царских, патријаршијских и ставропигских манастира“, чија је хијерархија од вајкада успостављена. И у ст. 2 истог члана се понавља да су све остале установе (скитови, келије и исихастириони) у надлежности једнога од 20 *суверених*, свештених манастира. Уставом је забрањена било каква измена система управљања, броја манастира на Светој Гори, хијерархијског реда и положаја према њима подређеним установама као што су скитови, келије, испоснице (чл. 105, ст. 2).¹⁹ На истом месту у Уставу се наводи да је целокупно земљиште (територија!) Атонског полуострва подељено између 20 Светих Манастира и да не подлеже експропријацији. И чл. 2 Статута је у погледу територијалног одређења експлицитан: „Сем горњих двадесет *суверених* манастира *ајсолућно нико друћ* (подвукао Д. А.) не ужива право сопствености у Светој Гори“. Такође, у чл. 4 Статута се додаје да никада ниједно свештено обиталиште на Атосу, не може да се преобрати за световне потребе. Продаја имања која се налазе на Светој Гори је апсолутно забрањена, али је дозвољена њихова размена између манастира (чл. 100 Статута). „Свака непокретна имовина свештених манастира је апсолутно неутуђива ствар светог права“ (чл. 181 Статута). Иако Света Гора територијално представља саставни део грчке државе, како и Устав Грчке то одређује, много тога указује на то да ипак полуострво Атос представља једно територијално подручје *sui generis*. Томе у прилог говори и следеће.

Право приступа „територији“ Свете Горе је веома ограничено. Да би лаик, несветогорац уопште приступио Светој Гори, траже се посебни услови, различити од оних који се траже за улазак у Грчку. Први услов јесте да је посетилац мушког пола. Друго, ради посете (приступа територији) Светој Гори нужно је прибавити дозволу за боравак – *diamonitirion*, једну врсту визе, која

¹⁸ И. Јанковић, „Међународноправни положај Свете Горе Атонске“, *Друштво пријатеља Свете Горе Ајонске* (предавање), Београд, 2004, стр. 1, доступно на: <http://www.hilandar.org/pdf/mppolozaj.pdf>

¹⁹ Слично одређење се среће и у чл. 3 Статута, само се у њему говори и даље говори о *сувереним* манастирима.

је уједно и препорука манастирима за гостопримство. Дозволу издаје Света епископија у Кареји (административном центру „државе“) и у њој је назначено и време дозвољеног трајања посете (чл. 176 Статута). У чл. 176 Статута је учињен изузетак у односу на „оближње поклонице“, којима није потребна дозвола, а првенствено се мисли на људе који раде на Светој Гори. С обзиром на то да Статут не предвиђа колико може да траје боравак на Светој Гори, кроз праксу се формирало становиште да грчки држављани имају могућност да остану до месец дана, док негрчки држављани могу боравити на Светој Гори до четири дана. У оба случаја постоји могућност продужења периода боравка.²⁰ Дакле, одлуку о издавању дозволе за приступ Светој Гори дају искључиво црквене власти, осим у једном случају. Наиме, уколико је представник грчке државе на Светој Гори (гувернер) обавештен да постоји основана сумња да ће посетилац вршити кривична дела, може затражити од Свете епископије да не изда дозволу. „Уколико се Света епископија *сложи* (подвукао Д. А.), онда гувернер издаје наређење полицији да забрани улаз том посетиоцу на Атос или да га депортује.“²¹ Другим речима, нормативно посматрано, коначна одлука је ипак у рукама светогорских власти.

Веома интересантно, али уједно и врло спорно са становишта међународног приватног права, јесте питање наслеђивања имовине лаика који живи и умре на Светој Гори, без законских наследника. Наиме, Статутом је предвиђено да су наследници имовине таквих лаика, као и отпуштених монаха (кавијота), Свештена општина за оне умрле у Кареји, а за оне умрле у манастирима и њиховим подручним установама, сами манастири (чл. 179, ст. 2 Статута). Из формулације ове одредбе може се закључити да се у случају заоставштине лаика кога не наследи ниједно физичко лице, као последњи наследник јавља црква, односно Свештена општина или манастири. То значи да је држава, као последњи законски наследник који је по правилу предвиђен од давнина у свим законодавствима, искључена из наслеђивања. „Вакантна заоставштина припада држави на основу њеног персоналног суверенитета, дакле неке врсте врховног права државе на 'повраћај' ствари од својих грађана у њено власништво“, како то образлаже теорија наследног права.²² Дакле, у случају Свете Горе је направљен изузетак од основног правила међународног приватног права да вакантна заоставштина припада држави на чијој се територији налази, на основу ексклузивног права окупације.²³

²⁰ Ch. Papastathis, „The legal status of the Monks of non-Greek origin in Mount Athos“, *Osam vekova Hilandara* (ur. V. Korać), SANU, Beograd, 2000, p. 181.

²¹ *Ibid.*, p. 182.

²² О. Антић, *Наследно право*, Београд, 1999, стр. 117-118.

²³ *Ibid.*, стр. 118.

Положај становника Свете Горе

Положај становника (монаха и искушеника) на Светој Гори је такође веома специфичан. Свако може да се настани на Светој Гори као монах или искушеник, без обзира на националну припадност и држављанство, под условом да је православац и да припада канонској Православној цркви. Иноверницима, шизматицима и нехришћанима није дозвољено настањење на Светој Гори (чл. 105, ст. 2 Устава Републике Грчке и чл. 5 Статута). Статутом је забрањен приступ и настањивање особа женског пола на светогорско полуострво, према обичајима који се поштују од самог настанка Свете Горе, тзв. аватон (чл. 186).²⁴ Поред црквених санкција, за прекршај ове забране је државним актом Грчке републике (Законодавни декрет бр. 2623/1953) предвиђена казна затвора од два месеца до годину дана, без могућности замене ове казне за новчану.²⁵ Може се недвосмислено закључити да се за настањивање на Светој Гори траже посебни, специфични услови, који уједно нису и услови за настањивање и приступ територији Грчке.

Такође, за Свету Гору постоји посебан режим стицања грчког држављанства. Наиме, пријемом у манастир у својству искушеника или монаха, *de iure* се стиче грчко држављанство, без додатних услова и формалности (чл. 105, ст. 1 Устава Републике Грчке и чл. 6 Статута). Једино што је потребно јесте упис у књигу монаха²⁶ или искушеника у манастиру – монахологија (чл. 94 Статута).²⁷ Формално, становници Свете Горе јесу држа-

²⁴ „Занимљиво је да, колико смо могли да установимо, ова одредба у *писаном облику* (подвукао аутор) не постоји пре 1924. године“, И. Јанковић, *op. cit.*, стр. 4. О аватону видети више: А. М. Talbot, „Women and Mt Athos“, *Mount Athos and Byzantine Monasticism* (ed. A. Bryer, M. Cunningham), Variorum, Hampshire, 1996, p. 67-81; I. Konidaris, „The Mount Athos 'Avaton'“, *Revue hellénique de droit international*, Vol. 53, 1/2000, p. 215-226. Раније је Трагос предвиђао забрану настањивања и приступа Светој Гори младићима, голобрадима и евнусима, док није имао одредбу која је говорила о забрани приступа женама. „У вези са младићима, голобрадима и евнусима који долазе на Гору, предлагемо да се ради сваке сигурности не примају. Ако се, пак, деси нека потреба или неопходност, ништа не треба радити, нити их примати, нити пострижавати без воље, знања и надзора Протоса и свих игумана Горе. Игумана и келиота, пак, који презре каноне и на своје имање или келију прими евнуха или дечака, те и после једног или два прекора не не прихвати исправку која му је корисна, мислимо да треба протерати са Горе“, А. Ангелопулос, *op. cit.*, стр. 68.

²⁵ Х. Папастатис, „Савремени правни статус Свете Горе“, стр. 533.

²⁶ „За ступање у монашки чин потребно је служити као искушеник једну до три године и имати навршених 18 година старости.“ (чл. 93 Статута)

²⁷ Велику полемику у грчкој стручној јавности је изазвало питање губитка држављанства светогораца. Ниједан правни акт (Устав Грчке, Закон о држављанству, Статут Свете Горе) није регулисао питање евентуалног губитка држављанства у случају да монах или искушеник напусти Свету Гору. Наиме, до скоро је био преовлађујућ став, који је заузео Државни савет Грчке у својој одлуци од 1954. године, према коме држављанство

вљани Грчке, тако да је пријем у грчко држављанство потпуно отворен и ослобођен свих формалности које би се иначе захтевале уколико се користе други основи за стицање грчког држављанства. Држављанство претпоставља постојање личне везе, правног односа између становника и државе, а у случају Свете Горе веза и правни односи се успостављају преваходно између монаха и манастира. Другим речима, иако су формално грчки држављани, становници Свете Горе суштински немају много везе са грчком државом.

Наиме, Света Гора и њени становници су ослобођени скоро свих обавеза према држави. Светогорци су ослобођени војне обавезе (чл. 93 Статута и чл. 38 Декрета). У чл. 105, ст. 5 Устава Републике Грчке је закону препуштено установљивање царинских и пореских олакшица за Свету Гору, док је чл. 12 Статута експлицитан: „Света Гора ужива, по праву постојећем од вајкада, нарочите привилегије и изузеће од порезе и такса, као што се то конкретно прописује у одредбама овог *Устава* (подвукао Д. А.)“²⁸. Статутом је предвиђено и да се сви производи шума (пре свега дрво, које представља важан економски ослонац финансијске самосталности), као и други производи, *извозе* (подвукао Д. А.) из Свете Горе без опорезивања (чл. 168 Статута).²⁸ Такође, у складу са чл. 169 Статута, шуме светогорског полуострва не потпадају под државне законе о шумама.

Слобода кретања Светогорцима је прилично ограничена. Нико не може да изађе из Свете Горе без писмене дозволе његовог манастира у којој се назначава време и разлог одсуствовања. Једино студентима манастир не може одрећи дозволу одсуства (чл. 96 Статута).²⁹ Монаси који не припада-

Светогорац може изгубити само под условима који су предвиђени Законом о држављанству Грчке. На тај начин је установљено правило да напуштање Свете Горе не подразумева губитак грчког држављанства, по принципу *semel civis semper civis*. С друге стране, постојао је став да се циљним тумачењем одредбе Устава Грчке о стицању држављанства Светогораца долази до тога да је намера уставотворца управо била везивање држављанства за статус монаха или искушеника (Ch. Papastathis, „The legal status of the Monks of non-Greek origin in Mount Athos“, p. 184). Ово становиште је данас однело превагу. Наиме, изменама грчког Законика о држављанству 2008. године предвиђен је додатни основ за губитак грчког држављанства који се односи на светогорце (чл. 17, ст. 1, тач. 3 Законика о држављанству). Уколико је странац који је стекао грчко држављанство у својству искушеника или монаха на Светој Гори доказано напустио манастир, као и Свету општину Свете Горе, он губи грчко држављанство [Измена чл. 17 Законика о држављанству је извршена чл. 41, ст. 5 Закона 3731 (Реорганизација општинске полиције и уређивање неких надлежности Министарства унутрашњих послова), Службени гласник 263/2008].

²⁸ Слично томе и чл. 170 Статута рибарство за потребе монаха изузима од опорезивања.

²⁹ Још је Трагосом била ограничена слобода кретања Светогорцима: „Ником од братије не треба да се дозволи да излази са Горе и да прихвата усиновљења или побратимства са световњацима. А ако су неки већ нешто слично учинили, не треба више да иду у

ју ни једном манастиру, него лутају по Светој Гори, протерују се са Свете Горе од стране Свете епископије (чл. 177 Статута). Такође, Света епископија са својим органима – сејменима и сердарима (једна врста Светогорске полиције, како се називају у преводу нашег Св. архијерејског Синода) протерује и лаике који изазивају неред, пијанче и беспосличе, тражећи по потреби и помоћ државне полиције у Кареји (чл. 37 Статута).

На Светој Гори је апсолутно забрањено, као несагласно и противно постојећем монашком поретку, образовање било каквог удружења или нарочитог братства (чл. 183 Статута). Под претњом прогонства, на Светој Гори је забрањена и свака прозелитичка или пропагандистичка акција моралне, верске, црквене, социјалне, националне или било које друге природе (чл. 184 Статута).

Организација власти на Светој Гори

Самоуправа, која је Уставом Републике Грчке додељена Светој Гори, је двостепена. Првостепену самоуправу чине манастири, којих данас има 20. Сваким манастиром управља игуман и герондија – сабор старца (чл. 111 Статута). Изабрани од стране братства манастира, они, без спољног мешања, рукују имовином манастира (чл. 13 Статута). Игуман је доживотан, осим уколико чини иступе или се покаже „неповољан у својим дужностима и не исправља своје изгреде“ (чл. 115 Статута).

Другостепена самоуправа, за подручје читавог Атонског полуострва (која обухвата и монахе и лаике) је поверена Светој општини, коју чини по један представник сваког манастира (чл. 105, ст. 2 Устава Републике Грчке). Седиште овог сталног тела је у Кареји (чл. 11 Статута). Представнике манастира који сачињавају ово тело бирају сами манастири, на период од једне године, с тим да исти представник може бити поново изабран на годину дана (чл. 14, чл. 15 Статута). Извршни орган Свете општине је Света епископија. Двадесет манастира подељено је у пет група од по четири манастира (тетраде). Свака од пет тетрада („четворница“ у преводу нашег Св. Синода) сваке пете године врши епископску дужност годину дана (чл. 28 Статута). Председник Свете епископије је први по реду (хијерархијском) сваке тетраде и носи титулу протоепископа, мада је у суштини *primus inter pares*, пошто се одлуке доносе већином гласова. У првој тетради то је Велика Лавра, у другој Ватопед, у трећој Ивирон, у четвртој Хиландар, док је у петој Дионисијат (чл. 28 Статута). Поред других надлежности,³⁰ Света

њихове куће, нити да једу са њима, нити да са њима учествују у гозбама“, А. Ангелопулос, *op. cit.*, стр. 68.

³⁰ Једна од важних надлежности Свете епископије је руковање протатском благајном (чл. 35 Статута).

епистасија се стара и о јавном реду и миру на Светој Гори: „води надзор о уљудном и пристојном понашању, забрањујући неред, песме, игре, музику, неприличности уопште, пушење и јахање карејским улицама... прогони са својим органима – сејменима и сердарима сваку пијаницу, беспосличара и изазивача нереди, тражећи по потреби и помоћ државне полиције у Кареји“ (чл. 37 Статута). Другим речима, Света Гора има сопствене „параизвршне“ органе, над којима грчка држава нема суштинских ингеренција.

Врховни надзор над поштовањем самоуправниог статуса светогорских манастира спроводи се на два нивоа. Над духовним делом надзор врши Васељенска патријаршија, а над управним, држава, којој искључиво припада и очување јавног реда и безбедности (чл. 105, ст. 4 Устава Републике Грчке). У духовном смислу Света Гора је под директном јурисдикцијом Васељенске Патријаршије (чл. 105, ст. 1 Устава Републике Грчке).³¹ С друге стране, државна власт спроводи се преко гувернера,³² чије је одређење права и обавеза Устав препустио закону.³³ Међутим, и Декретом је ближе одређен положај гувернера. Гувернер је државни службеник кога поставља Министарство иностраних послова Грчке³⁴ и чије седиште је у Кареји (чл. 3 Декрета). Гувернер надгледа, осим питања јавног поретка и безбедности, и извршавање Устава, скрећући пажњу Светој општини на прекорачења било које монашке власти на Светој Гори. „У случају несагласности дужан је обратити се надлежном Министарству спољних послова, саображавајући се његовим упутствима“ (чл. 3 Декрета). Он присуствује седницама Свештене општине само када је позван. Међутим, позив је обавезан када његово присуство на седници предложи најмање осам представника. У сваком случају, гувернер на седницама има само саветодаван глас (чл. 4, ст. 1 Декрета). Гувернер је надлежан и за извршење решења Свете општине и монашких власти (али увек у присуству једног епистата), док у погледу судских одлука које су донете у складу са прописима и постале извршне, гувернер не може интервенисати (чл. 4, ст. 3 и 4 Декрета). Гувернер

³¹ Видети и чл. 5 Статута.

³² Папастатис опомиње да је гувернер носилац јавне власти, али не и орган светогорске самоуправе, те да је неприхватљиво коришћење термина „гувернер“ и да га треба заменити приликом следеће ревизије Устава Грчке, Х. Папастатис, „Савремени правни статус Свете Горе“, стр. 529.

³³ Закону је препуштено и регулисање судске власти коју имају манастирске власти и Света општина, као и царинске и пореске олакшице Свете горе (чл. 105, ст. 5 Устава Републике Грчке).

³⁴ Папастатис указује на необичну околност да је једино у Грчкој Министарство спољних послова надлежно и за религијска питања, Ch. Papastathis, „Religious Self-Administration in the Hellenic Republic“, *Church Autonomy: A Comparative Survey* (ed. G. Robbers), Peter Lang, Frankfurt am Main, 2001, p. 22, доступно на: http://www.academia.edu/2953750/Religious_Self-Administration_In_The_Hellenic_Republic

има под непосредном својом влашћу „жандармерију и персонал гуверната“ (чл. 5 Декрета). Контролу делатности гувернера врши Државни савет Грчке. Државни савет врши и контролу поступака светогорских органа, мимо оних који се односе на унутрашњу управу Свете Горе. Све врсте односа између манастирских установа и монаха, између себе, а и према манастирским властима, Државни савет сматра унутрашњим питањима.³⁵

Као највише законодавно и судско тело на Светој Гори је Статутом одређен Ванредни двадесеточлани сабор, који је састављен од игумана и првоначелника свих двадесет светих манастира и који се састаје два пута годишње (чл. 43 Статута). Ванредни двадесеточлани сабор има право „да прописује уредбе које нису у противности са Уставом“. Оне које су чисто духовне природе, достављају се на одобрење Васељенској патријаршији, док се све остале достављају гувернеру, а потврђује их надлежно Министарство (чл. 6 Декрета). Наравно, у оквиру законодавне власти је у одређеној мери надлежан и грчки парламент, који учествује у поступку доношења Статута, као највишег правног акта Свете Горе. Парламент је надлежан и за питања која су му експлицитно Уставом Републике Грчке стављена у надлежност. То су: одређивање права и обавеза гувернера, регулисање судске власти коју имају манастирске власти и Света општина, као и царинске и пореске олакшице Свете горе (чл. 105, ст. 5 Устава Републике Грчке).

Међутим, положај судске власти је већ детаљно одређен Статутом и Декретом. Првостепене судове на Светој Гори чини игуман са герондијом у општежитељним манастирима.³⁶ Председник првостепених судова је игуман (чл. 42 Статута). Другостепени суд је Света општина Свете Горе Атонске (чл. 41 Статута). Такође, и Света епистасија, која поред тога што представља извршну власт Свете општине, истовремено врши и дужности мировног суда (чл. 40 Статута), а суди и за „иступе учињене у Кареји“ (чл. 9, ст. 1 Декрета).³⁷ Коначно, највише судско тело на Светој Гори је Ванредни двадесеточлани сабор (чл. 43 Статута), као и Васељенски патријарх са Синодом (чл. 9, ст. 1 Декрета). У чл. 44 Статута је одређена надлежност судова Свете Горе: пресуђивање питања граница манастира, очување монашке дисциплине и кажњавање монаха за почињене грешке, док је Декретом додато да су светогорски судови надлежни за дељење правде на Светој Гори уколико се односи на црквена прекорачења и „на синорске

³⁵ Х. Папастатис, „Савремени правни статус Свете Горе“, стр. 529.

³⁶ Данас више нема идиоритмијских манастира, већ су сви манастири на Светој Гори општежитељни

³⁷ Језичким тумачењем ове одредбе, може се закључити да Света епистасија суди за све „иступе“ учињене у Кареји, што подразумева и иступе лаика.

(спорове око територије – прим Д. А.) или ма какве по омологијама спорове (спорове из уговора – прим. Д. А.)“ (чл. 7, ст. 1 Декрета). Првостепени светогорски судови суде „све црквене и дисциплинске грешке братије манастира и њихових подручних установа, полицијска и општинска прекорачења и иступе учињене у домену манастирском, синорске и друге спорове две подручне установе једног манастира“ (чл. 9, ст. 1 Декрета). Тако се из ове одредбе може закључити да су првостепени светогорски судови надлежни и за све „иступе“ лаика који су учињени у оквиру манастира. Свештена општина суди у првом степену „све синорске спорове између свештених манастира као и оне који проистичу због омологија између једног манастира и ма које његове подручне установе“, док у другом степену има функцију апелационог суда (чл. 9, ст. 1 Декрета). На крају, трећестепени суд представља Васељенски патријарх и његов Синод, с тим да он ту надлежност може да пренесе на посебни суд који сачињава егзархија од три митрополита Васељенског трона или на Ванредни двадесеточлани сабор (чл. 9, ст. 1 Декрета). Као вршилац дужности комесара закона, гувернер обавезно присуствује на седницама врховног суда (чл. 9, ст. 2).

У чл. 51 Статута се светогорски судови одричу надлежности за „кривице“ које један монах или клирик несветогорац учини на Светој Гори. Тада се само њихово ислеђење врши у другостепеном светогорском суду, Светој општини, „а његов се досије шаље његовој надлежној *црквеној* (подвукао Д. А.) власти“ (чл. 51 Статута). Међутим, надлежност за кривице из општег Кривичног законика, осим иступа,³⁸ је установљена у корист државних судова у Солуну (чл. 7, ст. 2 Декрета). Значајно за квалификовање степена светогорске аутономије у области правосуђа је то што се у случајевима деликата и злочина почињених на Светој Гори истражни поступак спроводи на Светој Гори. Наиме, државни судови шаљу тамо „иследног чиновника који је *дужан* (подвукао Д. А.) да одмах позове Свештену епистасију“ и да је упути у ствар, а она ће пружити своју сарадњу (чл. 35 Декрета). Тако поред представника државне власти, у фази истраге у случају кривичних дела почињених на Светој Гори, учествују и светогорске власти, чиме се установљава један вид подељене надлежности и одговорности. Такође, судска решења „извршавају се наредбом светогорског гувернера и његових подручних органа, са дејством једног епистата“ (чл. 8, ст. 1 Декрета),³⁹ док се казне црквене природе извршавају без интервенције државне власти, која мора бити само обавештена (чл. 8, ст. 2 Декрета). Речју, и у случају извршења судских одлука долази до садејства државне и црквене власти.

³⁸ Према грчком кривичном праву то су прекршаји или лакша кривична дела, слично подели на злочине, преступе и иступе у српском Кривичном законнику из 1860. године.

³⁹ Видети и чл. 34 Декрета.

Да би се предупредио сукоб надлежности државних и светогорских судова Статутом је предвиђено да по предметима у којима су надлежни и једни и други може сваки „да ради по свом поступку и надлежности и без ограничавања оног другог“ (чл. 83). Такође, на истом месту се напомиње да одлука једног суда не прејудицира одлуку другог, јер код једнога дело може бити осуђујуће, а код другог ослобађајуће. Овим се отвара изузетно занимљиво питање могућег различитог пресуђивања исте ствари од стране различитих судова. Другим речима, уколико начелно једна судска власт ослободи, а друга осуди извршиоца, он ће морати да се повинује осуђујућој пресуди пред органима оне власти која га је осудила. Мада се начелно може очекивати да пресуде светогорских судова пре свега садрже санкције црквене природе, а државних световне, није искључено да светогорски суд може да изрекне и санкцију која има световни карактер.⁴⁰ Најзад, треба још једном подвући да у имовинскоправним споровима насталим у светогорским односима, искључиву надлежност имају светогорски судови.

Света гора – „монашка“ држава без државности

Правни статус Свете Горе измиче класичним класификацијама и вероватно се због тога у литератури тешко може наћи утемељенији покушај његовог одређења. Ипак, чини се да би се за сада могло рећи да Света Гора поседује један вид парасуверенитета, специфичну форму подељеног суверенитета између државних, светогорских и васељенских власти у Цариграду. „Истина је да суверенитет није дељив, али он само суштински није дељив, док је дељив према својој надлежности. То значи да је надлежност црквеног суверенитета другачија од надлежности државног суверенитета, због чега црквена и државна сувереност могу постојати на истој територији“.⁴¹ Троицки се чак залаже за признање међународног субјективитета црквама, с обзиром на постојање конкордата и других међународних уговора којима се регулишу односи државе и цркве. Такође, Троицки предлаже реформу класичног класификовања права, уводи нови назив „међусуверено

⁴⁰ Папастатис на пример указује на то да је Вандредни двадесеточлани сабор 1956. године изгласао канонску одредбу којом се кажњава новчаном казном и притвором до пет дана лице које је увело на Свету Гору животињу женског пола, Х. Папастатис, „Савремени правни статус Свете Горе“, стр. 533.

⁴¹ С. В. Троицки, *Црквено право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011, стр. 43. Слично размишљање је било заступљено и у средњовековним теократијама, где је настала теорија симфоније, склада између државе и цркве, први пут одређена у шестој новели Јустинијановог *Corpus iuris civilis* 535. године. Како су и цезаропапизам и папоцезаризам стања неприродна за државу и за цркву, најбоље је да постоје две власти, црквена и државна, попут два круга која се међусобно секу и чине три области: чисто црквену (*sacerdotium*), чисто државну (*imperium*) и заједничку, Д. Митровић, *Увод у право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2013, стр. 68-69.

право“ (*ius inter potestates*), које би требало поделити на међудржавно или међународно (*ius inter civitates*) и црквено-државно (*ius inter civitates et ecclesias*).⁴² Чињеница је да је `идеологија` правног монизма (правног централизма) у данашње време превазиђена услед евидентног постојања и све већег утицаја правног плурализма.⁴³ У светлости тога, нужно би било ревидирати и релативизовати разумевање и савременог појма суверености. Сувереност се данас не може појмити као апсолутна и недељива. Некада је веровање у сувереност државе, као у извор извесности и нужну основу нормативног поретка постојало паралелно са веровањем у утемељујуће метафизичке истине на којима је засновано целокупно људско знање.⁴⁴ Отуд „широко распрострањено веровање у сувереност као суштинску за државност би се добро уклапало са веровањем у државно право као парадигму за право“.⁴⁵ Такво схватање би нужно водило маргинализацији међународног права, али уједно и канонског и црквеног права. У данашње време, како се и истиче у теорији уставног плурализма, државе нису једина места на којима може да се пронађе сувереност.⁴⁶

На Светој Гори аутономија подразумева не само унутрашњу организацију, аутономно вршење власти и верску самосталност, већ она обухвата и многе елементе секуларног живота лаика који се на њој налазе. Она поседује своју сопствену, посебну законодавну, управну и судску власт, а Статут Свете Горе има већу правну снагу од свих других закона грчке државе, јер држава не може једнострано да мења његове одредбе.⁴⁷

С обзиром на ширину самоуправе која је већ остављена црквеним властима, као и на специфичности живота на Светој Гори, било би могуће закључити да Света Гора представља “теократску републику“, „монашку државу“, без државности. Анализиране специфичности територијалног статуса, положаја становника и посетилаца, као и организације светогорских вла-

⁴² С. В. Троицки, *op. cit.*, стр. 45. О ставовима Троицког, вишеслојности црквеног права и месту црквеног права у оквиру система права видети: D. Mitrović, „Ecclesiastical Law and State Law“, *Annals FLB – Belgrade Law Review*, 3/2012, p. 243-264.

⁴³ В. Z. Tamanaha, „A Non-Essentialist Version of Legal Pluralism“, *Journal of Law and Society*, Vol. 27, 2/2000, p. 299. О различитим концепцијама правног плурализма видети: Г. Вукадиновић, *Теорија државе и права II*, Футура, Нови Сад, 2007, стр. 138-146; Г. Вукадиновић, „Врсте аутономног права и схватања правног плурализма“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 4/2012, стр. 45-54.

⁴⁴ N. MacCormick, “Beyond the Sovereign State”, *Modern Law Review*, Vol. 56, 1/1993, p. 15.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 14.

⁴⁶ Видети: Walker, N., „The Idea of Constitutional Pluralism“, *The Modern Law Review*, vol. 65, 2002, 317–359.

⁴⁷ S. Ferrari, „The Religious Significance of Jerusalem in the Middle East Peace Process – Some Legal Implications“, у *Jerusalem, A City and its Future* (ed. M. Breger, O. Ahimeir), Syracuse, NY 2002, p. 228-229 наводи ове закључке у светлости могућег решавања правног положаја светих места, а поготово решавања контроверзног статуса Јерусалима.

сти, указују на то да не би било тешко Свету Гору устројити као државу у држави, јер неки елементи тога већ постоје.⁴⁸ Како су овлашћења гувернера, као представника државне власти углавном репрезентативног карактера, значајан утицај грчке државе се испољава кроз надлежност за очување јавног реда и безбедности (мада постоји и „полиција“ Свете Горе), кроз надлежност државних судова за поступање у кривичним стварима (осим у случају иступа), као и кроз контролу поступака светогорских органа од стране Државног савета (мимо оних који се односе на унутрашњу управу Свете Горе). Уколико за то у једном тренутку буде постојала политичка воља, како унутрашња, тако и међународна, не би било тешко и ове надлежности поверити светогорским органима, с обзиром на то да је безбедност Свете Горе ретко угрожена, као и да је вршење кривичних дела у тим специфичним условима прави раритет. Такође, као што је већ речено, Света Гора нема међународноправни субјективитет. Међутим, то не значи да она није предмет међународних уговора (Санстефанског уговора из 1878. године, Берлинског уговора из 1878. године, Лондонског мировног уговора из 1913. године, Букурештанског уговора из 1913. године, Лозанског уговора из 1923. године) и предмет интересовања субјеката међународног права.⁴⁹ Специфичност статуса Свете Горе је међународно призната приликом приступања Грчке Европској заједници 1979. године, у Заједничкој декларацији бр. 4 уз Завршни акт Уговора о приступању Републике Грчке из 1981. године.⁵⁰ С обзиром на специфичности свог правног статуса, Света Гора, у светлости међународног права, стоји пред бројним изазовима. Главни изазов будућности јесте питање режима људских права на Светој Гори, а нарочито питања забране приступа женама, забране удруживања, ограничења слободе вероисповести, слободе настањивања, као и слободе кретања. Иако нема међународни субјективитет, једино Света Гора, односно светогорске власти могу иницирати евентуалне измене Статута и утицати на промену свог специфичног правног положаја. То на својеврсан начин потврђује закључак да и овакав „парасуверенитет“, за који би се могло рећи да у овом тренутку најближе одређује правни статус Свете Горе, има веома важан не само теоријски, него и практични правни и политички значај.

⁴⁸ Уосталом, само у Европи постоји већи број веома малих држава, насталих из историјских разлога (поред Ватикана, ту су и Малта, Андора, Лихтенштајн, Монако, Сан Марино). Разлози за њихов настанак су у најмању руку упоредиви са могућим разлозима због којих би евентуално Света Гора могла једном остварити статус суверене државе, поготово с обзиром на елементе парасуверености које већ поседује. У том контексту, нарочито би индикативан могао бити пример Малте, која је у основи сувереност стекла пре свега захваљујући историјској повезаности са Малтешким редом.

⁴⁹ И. Јанковић, *op. cit.*, стр. 1.

⁵⁰ Видети фн. 1.

*Dragutin Avramović, Ph.D., Assistant Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad*

Mount Athos – between Autonomy and Statehood

Abstract: *Legal status of the Mount Athos is characterized by many special features that make it internationally unique legal regime. The author analyzes peculiarities of Mount Athos territorial status, legal position of residents and visitors, as well as organization of Mount Athos authorities. The author concludes that the Mount Athos is characterized by a kind of para-sovereignty. Its autonomy involves not only the internal organization, autonomous governance and religious autonomy, but it also includes many elements of secular life of their visitors. Mount Athos has its own, separate legislative, administrative and judicial powers, while the Statute of the Mount Athos has greater legal force than all the other laws of the Greek state, because the state can not unilaterally change its provisions. Having in mind that the wide self-government is vested in church authorities and that the monks have very specific way of living, the author takes a position that the Mount Athos represent `monastic state`, but without statehood. The author also states that the Mount Athos will be faced with many challenges in the context of spreading of an assimilating, universal conception of human rights.*

Key words: *Mount Athos; `Constitution` of the Mount Athos; Autonomy; Sovereignty; Human Rights.*

